

Joosses naar Axel 1614

Terug naar Hulst?

Onzekerheid over wat er na 1596 in Hulst zou gebeuren en de uitbraak van een zware pest in 1596-1597 dreven burgers weg uit de stad. Na 1600 begon het tij te keren. Vooral sinds het 12-jarig bestand in 1609 begon, kon men herademen.

Dan hervatten markt- of beurtschippers hun regelmatige vaardiensten, onder andere naar Middelburg als hoofdplaats. Door het kanaal van Welsinghe is het verbonden met de zee; zie dit schilderij van een anonieme schilder uit de 17^e eeuw.

We zagen het in het **museum van Arras** hangen! Het verbeeldt de toegang tot de stad, o.a. voor beurtschippers van/naar allerlei delen van Zeeland, Vlaanderen en Frankrijk!

De heropbouw van Hulst was in 1610 volop in gang. Spaanse officiers begrepen steeds beter hoe belangrijk het was bij de bevolking aansluiting te vinden. Toch, al toonden hoge Spaanse bestuurders en officieren hun interesse in Hulst, hun regelmatige bezoek kostte de stad handen vol geld.

Volgde er toch nog een ontvolking? Uiteraard ging niet elke burger weg. Zo ook niet uit onze familiekring. Daar kijken we eerst nog eens naar.

Begraafboeken vertellen dat Jan Joossen 30 oktober 1612 in Hulst werd begraven. Was dat voorgd Jan uit 1564? Voelde hij zich misschien te oud elders een nieuw leven op te bouwen? Ook Joos Joossen stierf 10 augustus 1621 in Hulst en Willem Joossen 7 maart 1624. Een andere Willem ook, en wel in de zomer: 6 juli 1625. Voorts, Pieter stierf 2 december 1638: was hij vader van onze Pieter jr? Een vrouwelijke Meyses Joossen overleed 26 augustus 1639. Hoe oud werden ze? Dat zeggen de bronnen niet, jammer genoeg. Evenmin of zij verwant aan elkaar waren.

Opmerkelijk blijft, dat veel uitgewekenen niet terugkwamen. Dat schrijven we met name toe aan de zuigkracht van de Reformatie op Hulster burgers, ook al wil de roomsgezinde historicus Brand in zijn *Geschiedenis van Hulst* daarvan niet weten (o.a. blz. 187).

Vader-woorden in roerige tijden

Pieter Joos jr. verliet Hulst in 1614 definitief. Evenals oom Adriaen Pieter hoopte hij een goede toekomst te vinden in het protestantse Axel aan de overkant van de vuurlinie.

Hoe zie je hem? In Axelse klederdracht? Dan droeg hij een wijde broek, een wambuis en mogelijk een pet op het hoofd. Precies weten we het niet. De Axelse klederdracht ontwikkelde zich pas later. Misschien behield hij zijn stadse kledij. Of stak hij zich in militair tenue? Ik vermoed dat hij een militaire loopbaan zocht. Aan het eind van zijn leven zie ik aanwijzingen voor mijn vermoeden.

Het feit dat Pieter jr. in Axel ging wonen, rustte vooral op een religieuze keus. Zie het eerste verhaal: *oorsprong in Hulst*. Een meisje vond hij in Terneuzen. Mayken Dyrinx werd zijn bruid. Zij was in Axel geboren. Dat werd bij het huwelijk gezegd, ze was "jonge dochter van Axel

woonende Te neusen". Feest werd er 10 augustus 1614 gevierd in Axel; 20 juli 1614 waren ze namelijk "Te neusen" in ondertrouw gegaan. Eerder is Zaamslag soms als haar plaats genoemd. Maar dat is een misverstand. Zij woonde "Te neusen". De vereiste attestaties hadden ze "van daer gebracht", zo lezen we. Kocht Pieter jr een huis en hof zoals oom Adriaan Pieter had gedaan? Ongetwijfeld verzorgde hij enkele dieren. Burgers in Axel hadden minstens drie of vier konijnen als levensverzekering tegen honger. Onzekerheid over de vleesvoorziening was immers nog troef!

Ze kregen hun eerste zoon in 1615 en zullen hem naar opa Adriaan (overopa van het kind) en naar vader Pieter sr hebben vernoemd: **Adriaen Pieter**. Of was hij al in 1614 geboren? Later zegt hij namelijk, het is dan 9 januari 1661, dat hij "omtrent 46 Jaeren" is.

Het eerste kindje van Pieter jr en Mayken dat we in de doopboeken van Axel terugvonden, is "Adriaenken": zij werd 22 november 1615 door "Pieter Pier Joos" in de kerk gebracht. Hij stond er zonder zijn vrouw. Guillaume de Backere – niet de minste in Axel, begrepen we – was met Gillis de Vos, Catelijne Verecken en Betgen Wouters getuige van de plechtigheid.

In 1614 was er in Axel overigens ook een Franse gemeente vanwege de aanwezigheid van hugenoten en Franse soldaten. Van een nieuwe predikant werd verwacht dat hij, evenals de juist vertrokken Sterthemius, zowel in het Frans als 'dietsch' (=Nederlands) kon preken. Nathan Vay werd beroepen. Hij zal de doop hebben bediend aan kinderen van *Pieter jr en Mayken Diericx*. Enkele keren gaven zij een kindje eenzelfde naam. Waarschijnlijk omdat het eerdere kindje was overleden. Afgaande op data in het doopboek bestond het gezin uit:

Adriaen Pieter, begin januari 1615; hij huwt 7 febr. 1638 *Catelijne Saxen* en 8 apr. 1647 als weduwnaar *Geertgen Arijens de Nijssen*; **hij is onze stamvader**.

Adriaentje, 22 november 1615

Aernout, 25 maart 1618

Dina of Naudijntje Pieter, 17 november 1619; zij gaat in ondertrouw met *Michiel Carelse* uit het Vlaamse Mederen, soldaat onder de compagnie van Gay Paulus Buys: 21 april 1640; hun huwelijk volgt 6 mei 1640.

Huybrecht, 17 april 1622

Huybrecht Pieter, 26 november 1628

Pieter, 24 augustus 1631

Pieter, 3 oktober 1632

Lijsebeth Pieter, 18 maart 1635; zij huwde 11 maart 1656 Michiel de Smit, later Michiel Spanjaerd genoemd, of was dat een tweede huwelijk van Elijsabeth Pieter?

Aernout, 20 februari 1639

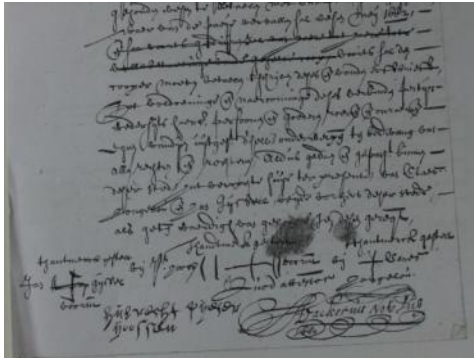
Geen twijfel dat dit de kinderen van *Pieter jr en Mayken* waren. Telkens vinden we de heldere vermelding dat Pieter Joos het kind ten doop hield. Bovendien, ze hebben als tweede voornaam telkens die van hun vader: "Pieter"; *Adriaen Pieter*, *Huybrecht Pieter Joosse*, etc.

Vader Pieter jr overleefde vrijwel al zijn kinderen, behalve Adriaen Pieter, Huybrecht Pieter en Elisabeth Pieter. In januari 1659 stond hij erop dat de rechten van zijn kleinkinderen werden vastgelegd, te weten van de kinderen van zijn overleden dochter *Dijna*. Dat vroeg hij de notaris, Abraham Backerus. Deze kleinkinderen mochten na zijn dood ook niet te kort worden gedaan. Hij bepaalde alvast wat zij uit het bezit van oma en hemzelf, uit de verkoop van zijn huis, zouden krijgen. Mayken was dus vóór januari 1659 overleden. Zij was aanwezig bij zowel het huwelijk van Naudijntje Pieter in 1640, als bij het tweede huwelijk van Adriaen Pieter in 1647, samen met haar man Pieter jr als getuige voor het jonge bruidspaar. In januari 1659 niet meer!

Waarschijnlijk voelde Pieter jr. in 1659 zijn einde naderen. Hij was al enige tijd ziek en trof maatregelen voor wat er na zijn overlijden moest gebeuren.

Op een en dezelfde dag, 15 november 1660, verkocht hij zijn huis aan zijn jongste (in leven zijnde) zoon Huybrecht Pieter. Tegelijk liet hij zijn testament opmaken. De notaris kwam bij hem thuis. Pieter jr lag "ziek te bedde".

Eerst werd de verkoop van zijn huis geregeld, gelegen tegenover de "oude kerke" van Axel. Tussen haakjes: de oude Sint Pieterskerk is verdwenen. Nu is er nog de oude begraafplaats. Zoon Huybrecht Pieter was zijn vader vanaf 15 november 1660 de koopsom, 100 pond vlaams, schuldig.

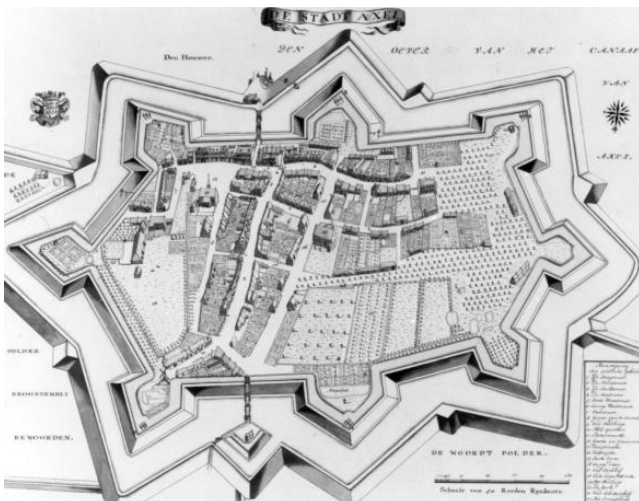
Dat bedrag werd direct verminderd met 36 pond. Want Huybrecht Pieter, zo werd hardop gezegd, had zijn vader drie jaar lang verzorgd in ziekte en ouderdom. Voor de "montkosten" en zorg kreeg zoonlief 36 pond vlaams toegekend: voor elk jaar 12 pond.

Dit maakt ons duidelijk dat Mayken minstens drie jaar eerder overleden was, in 1656 dus. In zijn testament werd verder beschreven hoe de rest, 74 pond, moest worden verdeeld onder de erfgenamen Adriaen Pieter, Huybrecht Pieter en Elijsabeth Pieter Joosse. Vader Pieter jr bepaalde

ook dat de kinderen van Digna hun portie uitgekeerd moesten krijgen voordat de beide zons en dochter Lijsabeth hun deel zouden verzilveren. Dit is 14 januari 1659 vastgelegd. In zijn laatste wil verklaarde hij overigens allereerst "zijne ziele inde genadige handt des Heeren ende sijn doode lichaam de christelijcke begrafenis der aerde" te bevelen. Nu hij de vrije wil en zijn "reedene memorij ende verstandt" nog had om zijn uiterste wil te bepalen, maakte hij helder wat hij een eerlijke overdracht van zijn goederen vond. En wel zoals we dat hiervoor citeerden.

Huybrecht Pieter tekende voor zijn aankoop van het ouderlijke huis. Zie de foto van de akte: links onderaan vind je zijn handtekening, direct daarboven het "hantmerck" van vader! Huybrecht verkocht in 1660 zijn eigen huis. Hij woonde immers drie jaar bij zijn vader, die eind 1660 of januari 1661 stierf.

Het testament en de verkoopakte zijn toonbeeld van erkentelijkheid en eerlijkheid! Pieter jr maakte tegelijk iets goed. In januari 1659 was hij niet bij machte geweest de kinderen van Dina het deel van grootmoeders' en van zijn bezit te geven. Zijn middelen waren ontoereikend: "soo veel niet dat hij van de vruchten soude cunnen leven". Nu kon hij "door sijnen hoogen ouderdom en Catijvicheijt deselve van doen heeft" het geld ook niet missen. Maar het stond voor hem vast dat de "weesen tot haer gerechticheijt comen" zouden.

Pieter jr drukte zich uit in een militaire term: *Caitijf* of *Keitijf*. Dit betekent volgens het Middelnederlandsch Handwoordenboek: "krijgsgevangene" en duidt ramptoestand aan. Pieter jr voelde zich dus echt ellendig! Het geeft nog verder te denken.

Het brengt mij tot mijn vermoeden: Pieter jr verkeerde in militaire kring. Het viel mij verder op dat geen akte iets over zijn beroep zegt terwijl dat vaak het geval is. Kennelijk was het iedereen bekend. Pieter jr sprak zich echter niet alleen uit

in een militaire term toen het er voor hem op aan kwam. Hij laat in de testamentaire beschikking een ander belangrijk gegeven na. Hij riep niemand minder op dan de *legerarts* als getuige voor de akte.

Ongetwijfeld kende Axel een stadsarts. Daarom zegt zijn keus wel iets. Sterker nog: hij vroeg de “chirurg” van de compagniesoldaten van “de heer commandeur Broucsault alhier in garnisoen leggende”. Tegelijk koos hij een ander belangrijk heerschap: Sr Gillis van Hijften als getuige. Dat zijn geen personen die zich van de straat lieten plukken, zoals een notaris soms bij beschikkingen deed!

Daar komt bij dat de oudste, Adriaen Pieter, betrokken was bij de strijd tegen Spanje. Hij was in 1638 soldaat onder commandant Brucqsou of Brucsault en zat in dezelfde compagnie als zijn vader! Later werd hij landman/boer, zo zullen we zien. Maar schoonzoon Michiel Carelse was eveneens militair. Hij kwam uit het Vlaamse Meederen en trok niet meer mee met veldtochten. Hij bleef in Axel gelegerd en werd man van Dijna Pieter Joos.

Anders gezegd, Adriaen Pieter en Michiel waren beiden actief betrokken bij de militaire situatie van Axel en Hulst. Ze zullen gehoord hebben van de veldtocht van prins Frederik Hendrik in 1636 naar het zuiden om Antwerpen in te nemen. Het plan was om een deel van Vlaanderen te heroveren en de zuidelijke Nederlanden met Frankrijk te verdelen. Dat mislukte.

Wij weten in ieder geval genoeg: ons oorspronkelijke gezin ademde een militaire sfeer. Dat lag voor de hand in een garnizoensplaats aan de grens! Veel mannen uit Axel kozen trouwens een militaire loopbaan. We zien dat in onze familieleden concreet worden. Na de vrede van Munster in 1648 werd alles anders, ook voor hen. We trekken de conclusie dat onze Joosses oorspronkelijk een sterk gevoel van orde en discipline meegekregen hebben. Het verwondert mij dan ook niet dat er in later eeuwen Joosses waren die vrijwillig kozen voor een militaire functie in het leger of bij de marechaussee! Al is afkomst niet alleen bepalend!

Wat voor toekomst had de volgende generatie? Pieter jr beleefde de vrede van Munster, het eind van de 80-jarige oorlog. Mogelijk hadden zijn kinderen in de nieuwe tijd een heel wat rooskleuriger leven dan hij had beleefd.

We kijken terug op de situatie waarin Axel en Axelambacht zich ontwikkelden en we vragen ons af of Pieter jr en oom Adriaen Pieter de enige Joosses in Axel waren. Daarna kijken we naar de volgende generaties: *Adriaen Pieter* (1615) met zijn broer *Huybrecht Pieter*, kleinzoon *Huybrecht Adriaen* (1654) en achterkleinzoon *Arij Adriaen Joosse* (1686).

Leven in vrede?

Zoals gezegd, pas in 1645 kreeg Frederik Hendrik het Vlaamse Hulst met het land van Waes boven Antwerpen – denk aan de huidige Hedwigepolder – in handen. Hij trok het gebied bij de

Republiek. Voor een blokkade tegen Parma's opmars in West-Vlaanderen waarbij Hulst als een springplank werd gedacht, doorstak prins Maurits de dijken rond Axel en zette hij het land onder water. Verder liet hij schorren en slikken inpolderen. Na 1596 liep er een waterlinie tussen Spanje en de Republiek, tussen Axel en Hulst!

Kolonel Jan Piron werd gouverneur van Axel en Axelambacht. In 1586 kreeg hij het bevel over een garnizoen van 800 man. Het legerde zich in Axel en bestond uit Duitse, Engelse, Franse huursoldaten en uit mannen die in eigen gewesten waren geworven. Met de vreemde soldaten waren de burgers van

Axel niet altijd even gelukkig. Zelf werden ze trouwens ook ingezet voor de wacht op schansen en forten, zoals op het in 1595 ingenomen fort Crekeldijck.

Axel werd opvangcentrum voor gewonden. Piron kreeg 1 augustus 1596 te horen dat er 'een gequetste is innegebracht'; hij was 'geschoten zijnen bene en zijn ooghen achter den neuse beneden den andere ooghe'. Piron rapporteerde de chirurg dat er elke dag 8 à 10 soldaten sneuvelde. Zoon Jan van procureur Guillaume de Backer hield hem als spion op de hoogte. Later mengde Piron zich meer onder de bevolking. Hij kocht een huis in de stad. De schepenen juichten blijvende aanwezigheid van de troepen wel toe. Zij gaven Piron het huis *De Bonte Mantel* als 'logement der officieren'.

Boeren, burgers en grondbezitters worstelden in hun strijd met en op het water om een 'stuk droog brood' te bemachtigen. Sommigen menen dat de bevolking van de hele regio oost-Zeeuws-Vlaanderen tot de meest veerkrachtige lieden moet hebben behoord om zo'n bestaan te kunnen volhouden. Geldt het de Joosses: **veerkrachtig zijn**? Een andere vraag is: woonden er in Axel meer Joosses? In de weesboeken komen we namelijk ook daar Joosses tegen. Was er verwantschap en hoe waren dan de relaties?

Axel en Axelambacht

In het vroege weesboek van Axelambacht lezen we over ene Adriaen Joos. Hij was voogd van Bauke, zoon van Adriaens broer Philip Joos in 1568. Dat was de tijd van de beeldenstorm of beeldenbreking. In 1578 lezen we over Luenis de Vrient, echtgenoot van Loderijne Joosse.

Dat jaar was voor Axel en de Vlaamse omgeving van groot belang. Maurits kondigde de religievrede af die tot 1583 standhield. In dat vredesjaar lezen we iets over Luenis de Vrient en zijn 'onbejaerde' dochter die hij bij Loderijne Joosse had gekregen. Luenis was overleden (door ontbering of strijd?). Zijn broer Pieter de Vrient stelde zich met Dignum Olivierse borg voor de dochter van Loderijne voor wat ze van opa en oma had geërfd: 11 schellingen en 'paimentbrieven' met Pieter Roels als debiteur. Helaas werd niet opgeschreven hoe haar opa en oma heetten! Gezien de voornamen nemen we, behalve Adriaen Joos, niet aan dat ze in de familiegeschiedenis van onze Pieter sr en jr thuishoren.

Het waren spannende jaren voor iedereen in Axel en Hulst. Met vliegende vaart trad Parma in 1584 op, vernietigde de meeste niet-roomse Vlaamse kerken. Burgers uit Axel en Axelambacht sloegen op de vlucht. Ze werden gewantrouwd als 'vagebonden', al waren ze op zoek naar een stukje droog eiland.

In samenwerking met Antwerpen werden polders opnieuw onder water gezet en dijken doorgestoken. De dijken van kreek de Blijje moesten het evenals het dorp Beostenblij vlak bij Axel ontgelden. Het geweld van het zeewater dat door het doorgestoken gat stroomde, verbreedde de monding van de kreek zozeer dat er een nieuwe stroom ontstond. Het kreeg de onheilspellende naam: Hellegat.

Datzelfde jaar stuurden de Zeeuwse Staten dijkgraven, onder wie de Middelburgse Adriaen Jacob Jooss. Met collega's uit Yerseke en Tholen ging hij peilen hoeveel mankracht en geld er

nodig was voor herstel en inpoldering. De bewoners werden aangeslagen voor het dijkgeld. Want drooglegging en onderhoud waren een algemeen, dus eigen belang!

Eerder was dat op hevig verzet gestuit. In 1543 had de Spaanse koning Karel V het gewaagd de *buitenburgers* van Axel, namelijk

zij die in Axelambacht land bezaten, te laten betalen voor paarden en wagens. De koning had deze aan de Engelse koning beloofd voor de Engelse oorlog met Frankrijk. Een fors aantal voorname buitenburgers had daartegen fel geprotesteerd. Zo Marten de Vuelaere. Zoon Marten (jr.) ontmoetten we in ons vorige verhaal, samen met Pieter Joos sr.

Deze Vlaamse regio lag dus allerm minst geïsoleerd van de wereldpolitiek. Dat zien we ook in onze familiegeschiedenis terug. Maar we vinden hen niet onder politieke of kerkelijke leiders van verzet tegen Spaans-rooms bewind. Anderen uit de familie van De Vogelaere: Thomas en Laurens, prijken op de (dreigende!) lijst van bezoekers van verboden predicaties. Thomas werd in 1569 ouderling in Axel. Na het vonnis van Alva's Bloedraad werd zijn huis aan de Rechtestraat verbeurd verklaard.

Een tijd later, in 1593, werkte Pieter de Vriendt als commies van de Axelse schepenen om forten en schansen te inspecteren. Op dit plaatje zie je de fortificaties van Axel duidelijk.

Drie generaties in Axel

1: *Adriaen, Huybrecht en Elijabeth Pieter Joosse*

Een eeuw lang heeft onze familie in en rond Axel geleefd. Pas in 1748 veranderde dat. Dan trekt Gillis Adriaan Joosen naar Kleverskerke op Walcheren.

We concentreren ons eerst op Pieters oudste: **Adriaen Pieter Joos**. Hij huwde 7 februari 1638 Catharina Saxen; hun ondertrouw vond 9 januari 1639 plaats. Hij zal onder commandant Brucqsou een vast inkomen hebben gehad. Veel rooms-katholieken hadden huis en haard verlaten en elders een heenkomen gezocht, zodat huizen leeg stonden of vrij kwamen zoals van genoemde pastoor Rootschale.

Adriaan Pieter begaf zich op de huizenmarkt: 30 juni 1647 kocht hij een "huijs ende erve" in de Houtstraat, later "Noortstrate". Misschien ten bate van zijn tweede huwelijk? Had hij kinderen? Het is niet duidelijk. Als weduwnaar huwde hij *Geertje Arents de Nijssen* op 28 april 1647, jonge dochter uit Axel. Vermoedelijk klom hij op in militaire rang. De komende jaren kon hij zich vaker op de markt begeven en heeft hij vrienden en bekenden in hogere kringen.

Hij kreeg de kans zijn bezit te vergroten en kocht zich 18 juli 1651 in voor tweederde in het naastliggende huis en erve. Buurman Guillaume de Backer stierf, diens vrouw Janneke Keijser werd verzorgd in het Vlissingse gasthuis. Minderjarige zoon Jan de Backer was opgenomen in het weeshuis aldaar voor rekening van diakenen van de "Duytsche gemeente" van Vlissingen. Janneke overleed in 1652. Namens de diakenen bood Pieter Clous 15 september 1652 aan Adriaen Pieter nu het laatste, derde deel aan. Voor de notaris werd de koop vastgelegd. Clous verklaarde dat Adriaen Pieter aan zijn verplichting had voldaan en in contanten betaalde.

Nauwelijks een jaar later, 3 mei 1653, greep Adriaen Pieter weer de kans een huis aan te schaffen. François Ellaert bood het de hoogste bieder aan. Tekenend is dat Adriaen Pieter de hoogste bieder werd. De woonlocatie "in de noortstrate" werd nauwkeurig omschreven. Daarbij werd nadruk gelegd op het erf. De koper behield zich het recht voor alle mest te blijven gebruiken en alle "cassie in de perdestal en daeromtrent". De koopsom bedroeg 850 caroli gulden waarvan 200 contant moest worden betaald. Vanaf 1 mei 1654 was hij zodoende jaarlijks 100 gulden schuldig totdat het volle bedrag werd voldaan. Het was kennelijk verhuurd voor vier pond jaarlijks. De huurpenningen kwamen "tot de coopers profijt".

Intussen maakte zijn broer *Huybrecht Pieter* zich 31 mei 1653 verdienstelijk als voogd. Door zijn huwelijk met Elisabeth Loof was hij verwant aan de familie Adriaense. Met Andries Adriaense stond hij in voor wees Adriaen, jongste van Willem Adriaense aan de Korenmarkt, wiens vrouw Judick Lennaerts Vorvier gestorven was. Judick was gehuwd geweest met Jan Loof, broer van

Elisabeth. De voogden garandeerden dat Adriaen 'godvrezend' zou worden opgevoed. Dat hield behalve eten, drinken en kleden in, dat hij "schoole zou gaen, leeren lesen en schrijven en een stijl leeren". Bij meerderjarigheid zouden ze ervoor zorgen dat Adriaen "een somme van vijftich caroli" zou ontvangen. Overigens trad *Adriaen Pieter* ook voor familie in het krijt. Met Clement Nijssen, Lucas Nijssen en Wouter Allevoer, gehuwd met Tanneken Vogelaere, werd hij 1 oktober 1661 voogd voor minderjarige Arij de Vogelaere, wees van erflater Loureijs de Vogelaere die gehuwd was met Jacomijntje Nijssen. Het huis van vader en moeder Arij Cornelis Nijssen en Neeltie Clements werd verkocht aan de oom van wees Arij, aan Cornelis Nijssen voor 500 caroli gulden. Daar moest de wees met name van profiteren!

Opmerkelijk is dat Adriaen Pieter zijn huis en erve in de "houtmarktstrate, nu genaemt de noortstrate" 30 juni 1657 verkocht aan procureur Jacques Legra voor dezelfde prijs: 850 gulden. Aan de noordkant grensde het aan dat van Claes Barents die het onlangs van Jacques Legra had gekocht. Er traden nogal wat woonverschuivingen op. Adriaen Pieter liet in de akte opnemen dat zijn vrouw, *Geertgen Arijens*, twee gouden ducats zou krijgen en dat de koper 10 schellingen aan de armen zou geven. De notaris noteerde dat de koper deze bepalingen diezelfde dag had voldaan. Gerekend naar de locatie betrof het precies hetzelfde huis als in 1653.

Nog weer een jaar later bood Isaac de Ridder, majoor van "axele en neusen", hem namens zijn vrouw "Juffr. Catarina de Rassers" land aan waarop Adriaen Pieters' huis en erve stond. Dat land lag in de "Capellepolder".

Anders gezegd, Adriaen Pieter was intussen uit de stad naar het platteland verhuisd en van militair boer geworden. Aanvankelijk zal hij land hebben gepacht, nu kocht hij de "drie gemeten" rond het huis en woonde met zijn gezin zeker sinds 25 januari 1658 op een hofstede. Westelijk lag het land en huis van de majoor, oostelijk lag het bezit van "de heer Ballieu de Leu". De som bedroeg 30 pond per gemet waarbij de verkoper garant zou blijven voor de "graefelijke cijns". Sindsdien wordt Adriaen Pieter aangeduid als "landman". Begrijpelijk: de oorlog was achter de rug! En hij had voorname burens door wie hij erg vriendelijk werd behandeld, want de prijs was voor die tijd niet bepaald hoog. Misschien was het land niet echt goedkoop, toch was het bedrag schappelijk, een vriendenprijs!

Zo is het ook geen wonder dat hij zonder moeite de toewijzing in 1660 van het ouderlijke huis tegenover de 'oude kerke' aan zijn broer Huybrecht Pieter accepteerde. Hoewel hij de oudste was, hij had er kennelijk geen behoefte aan.

De erfenis werd 5 februari 1661 geheel verdeeld in overeenstemming met wat vader Pieter jr had geregeld. Anders gezegd, Pieter jr was begin in januari of eerder overleden. Hij zal een hoge leeftijd hebben bereikt. Getrouwd in 1614 en overleden in 1661 zal hij zeker 70 jaar zijn geworden.

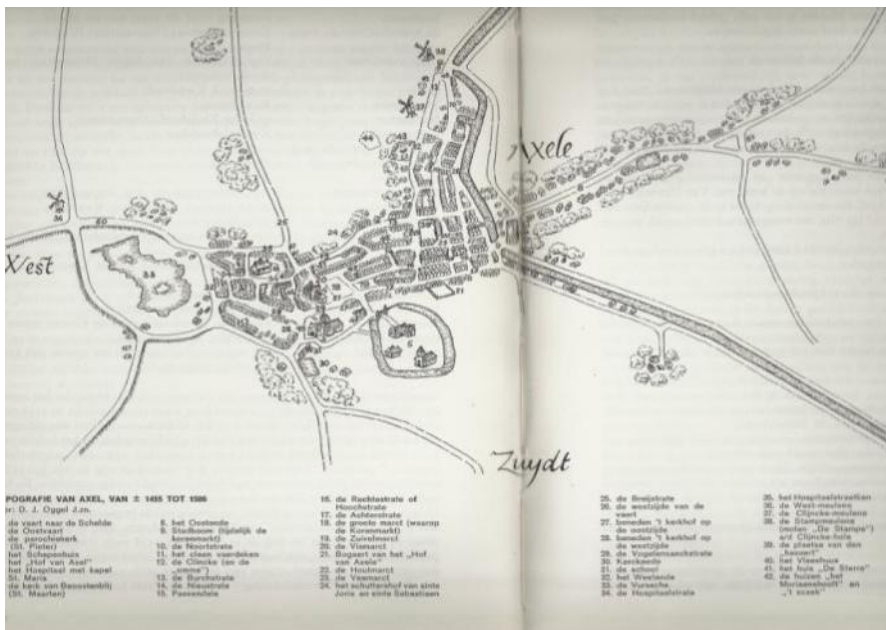
Twee documenten werden 5 februari 1661 door de erfgenamen Adriaen Pieter, Huybrecht Pieter en Michiel de Smidt namens Lijsabeth Pieter, getekend. Allereerst de verklaring dat Adriaen Pieter en Michiel de Smit van de erfenis afzagen en Huybrecht Pieter het ouderlijk huis opdroegen waarin vader Pieter jr was overleden, inclusief "alle meublen, lijnen en wollen". Voorts zou Huybrecht Pieter 16 pond vlaams betalen aan de vier kinderen van "Dijna P^r. Joos sal", elk kind vier pond vóórdat Adriaen Pieter en Michiel de Smidt (namens Elisabeth) hun aandeel ontvingen.

In een tweede akte werd diezelfde dag bepaald dat Adriaen Pieter uit het "vaderlijke en moederlijke achtergelaeten goed" vijftig pond zou krijgen, aan het eind van het jaar de ene, een jaar later de andere helft. Michiel werd ten behoeve van Elisabeth zeven pond toebedeeld. Vijf daarvan had hij al gekregen. Het restant zou hij van Huybrecht in natura krijgen: 2 pond "met timmerloon". Was Huybrecht Pieter timmerman? Het lijkt erop.

Huybrecht Pieter kon gemakkelijk het ouderlijke huis betrekken. Hij had 29 juni 1660 zijn huis in de "nieustrate" verkocht. Het grensde noordelijk met de heining aan "d'oude stad". Het leverde 700 caroli gulden op van Pieter Cornelis Luenis. Vader en zoon zullen alles van tevoren hebben besproken. Alles werd dus ordelijk gerealiseerd in de geest van wat hun vader had bepaald. Misschien was het wel de gewoonte om bezit in eigen familie te houden.

Een erfgename van de weduwe van Marten de Vogelaere, Monnicken Beesaerts, verkocht tot twee keer toe in augustus 1610 een stuk land bij Zuiddorpe aan Lieven de Vriendt die tot haar sociale milieu behoorde. Tante Lisabeth Geleyns die als weduwe van oom Adriaan Pieter Joos jr. in 1615 trouwde met Guillaume de Backer, liet haar tweede man een huis na. Deze Guillaume kwamen we eerder tegen. Zijn vrouw Lisabeth was eerder gehuwd met oom Adriaan Pieter Joosse die in 1615 overleed. Guillaume was een kapitaalkrachtige procureur. Hij kocht 4 maart 1615 de "coornwint muelen" te Sint Andries in Beostenblie. Met voornamen lieden van Axel verklaarde hij 26 juli 1633 dat de gaten aan 'den Groendijck en de Vliegerskreecke' van de Beoosteblijpolder sinds 1596 niet waren gedicht. In 1633 was hij minstens zeventig jaar (J. Wesseling, *Axel*, pag. 114 en 372).

Een andere opmerking is ook van belang. Volgens Wesseling bewoonden gegoede burgers de Noordstraat en de Weststraat. Daarom vond je er geen schuren. Het was ook streng verboden er vuurwerk af te steken wanneer er iets te vieren viel. Dat is licht te begrijpen als je bedenkt dat huizen vaak nog van hout waren. Denk aan de Spaanse soldaten die huizen in Hulst afbraken om hun (eet-)vuur te stoken.

Kinderen in Axel

Het is onduidelijk of Adriaen Pieter van zijn eerste vrouw Catharina Sacken kinderen had.

Ik vermoed van niet. In zijn oudste vernoemde hij zichzelf. Over de andere kinderen horen we pas als hij ziek is. Misschien voelde ook hij zijn einde naderen.

Op 46-jarige leeftijd maakte hij met zijn vrouw Geertgen de Nijssen in zijn hofstede in de Capellepolder zijn testament op: 26 november 1661. Abraham

Backer verscheen aan zijn ziekbed en schreef Adriaen Pieters uiterste wil op.

Daarin treft opnieuw de zorgvuldige aandacht voor de kinderen. Zelfs werd de bemoeienis uitgesloten van een weeskamer.

Adriaen Pieter jr was de oudste. Ook zijn dochter Neeltie was meerderjarig. De andere vijf kinderen niet.

Het testament werd op de langstlevende gemaakt, zowel van de volwassenen als voor de kinderen. Geertgen de Nijssen was nog kerngezond, de kinderen kennelijk ook. De jongste was pas geboren. Tot hun 18^e levensjaar mocht het vermogen voor voeding en opvoeding worden gebruikt. Toch moesten zij op hun 20^e, of bij meerderjarigheid elk 200 pond vlaams ontvangen. *Geertgen* kon in het bezit van de hofstede blijven.

Adriaen mocht het land behouden waarop hij werkte. Hij kreeg verder een zwart veulen met witte bles en een linnen hemdrok met zilveren knopen. Hij kon zich zodoende als belangrijke boer vertonen. Neeltje kreeg bij voorbaat al het zilverwerk uit moeders goederen. Behalve *Adriaen Pieter* en *Neeltje* werden de andere kinderen in het testament genoemd. Achtereenvolgens bestond het gezin uit:

Adriaen Pieter Josse, gedoopt 1647 of 1648

Neeltje Pieter

Pieter

Aernout

Huybrecht Adriaen, gedoopt 22 februari 1654

Marinis, ged. 5 januari 1659

Jacob, 8 mei 1661

Broer *Huybrecht Pieter* en *Geertgens* broer waren getuige van de regelingen ten behoeve van de wezen na het overlijden van *Adriaen Pieter Josse*.

Eerder in januari 1661 was er trouwens gedoe geweest over het huis in de “noortstrate aen Jacques Legra”. Op de “paybrief” uit mei 1660 lag een restschuld. *Marinus Ellaert Brouwer* vroeg aan *Adriaen Pieter Josse* dit notarieel op te eisen. De notaris zocht het 11 januari uit bij de griffier *Johannes Lammens*. De griffier zei vervolgens niets te weten van enig bezit van procureur *Legra*. In 1663 kwam het toch boven water in de nalatenschap van de familie *Rassers*. Het moest alsnog verrekend worden in de baten en schulden van *Adriaen Pieters* erfenis. Het bedrag zou ten goede komen aan *Geertgen Arijens de Nijssen*.

Geertgen bleef geen weduwe. Zij gaf 17 augustus 1663 te kennen met *Willem Iemantsen* “vereenicht te sijn omme ter eeren Godts te treden inde h. echten staet”.

Wie was *Willem Yemantse*? Hij kwam uit Oost-Duyveland. Pas later ging het vaker *Bruinisse* heten. Zou ze hem vroeger al hebben gekend? Zij kwam daar immers ook vandaan!

In ieder geval begreep ze dat er huwelijksvoorwaarden nodig waren om de uiterste wil van *Adriaen Pieter Josse* te honoreren. In het bijzijn van zwager *Huybrecht Pieter Josse* en van de *Willems* broer *Marinus Yemantse* kreeg dat zorgvuldig beslag. *Willem Yemantse* verklaarde in een aparte akte tegelijk dat hij de voorwaarden zou respecteren en dat hij het te verwachten bedrag uit de erven *Rassers* aan *Geertgen* en haar kinderen zou laten. Wederzijds beloofde het echtpaar de kinderen, de “presente en eventueel nog komende”, goed te zullen voeden en opvoeden, ook wanneer *Geertgen* zou komen te overlijden en in geval *Willem* van haar eigen kinderen zou hebben gekregen. De minderjarige kinderen gingen niet naar een weeshuis, ze bleven op de hofstede.

Inderdaad kwam *Geertgen Arijens de Nijssen* te overlijden. In 1667 veranderde zij toch het testament van *Adriaen Pieter* nadat ze dat ongeldig had verklaard. Een nieuwe akte werd 13 juni 1667 door *Geertgen* onderschreven. Geheel uit eigen wil, maar de notaris voegde daaraan toe: “naar zij zeide”. Had *Willem* haar onder druk gezet om wijzigingen door te voeren? In ieder geval stelde het nieuwe document dat *Willem Iemantse* op de hofstede kon blijven wonen en dat hij het erfgoed zou beheren. Een van de kinderen, niet de oudste, ***Huybrecht Adriaen*** volgen we straks voor onze stamboom.

Overigens kreeg ***Huybrecht Pieter met Elisabeth Loof*** ook een groot gezin. Blijkens een hiervoor gebruikte weesakte van 1653 was hij in dat jaar al gehuwd. Zijn kinderen waren minstens de volgende:

Huybrecht, 31 augustus 1659
Johannes, 9 augustus 1662
Adriaen, 21 mei 1664
Huybrecht, 27 maart 1666
Marij, 19 augustus 1667
Dina, 15 maart 1671 (moeder: Elisabeth Matthijssen)

Misschien hoorde Judith Pieter Josse die 30 november 1683 belijdenis in Axel deed, er ook bij. En wat te denken van Esdra Josse? Hij beleed er 29 maart 1685 zijn geloof ten overstaan van de “gansche” gemeente. Huybrechts dochter Dina Pieter Josse legde 30 maart 1690 voor de gemeente dat geloofsgetuigenis af.

Waarschijnlijk hebben Huybrechts kinderen het ook goed gehad. In ieder geval ging zoon Adriaen Pieter (1666) de huizenmarkt op. Hij verkocht 2 huisjes in de Kerkstraat te Axel aan Jan van Grimbergen. Het bevestigt de indruk dat de kinderen van deze generatie een goed leven gehad zullen hebben.

Wat zus **Elisabeth Pieter Josse**, dochter van Pieter Joos en Mayke Dyricx, betreft, haar kerkpad liep niet over rozen. Haar naam prijkt van 1663 tot 1665 in Axelse kerkenraadsboeken. Ze kwam namelijk met man Michiel Spanjaerd onregelmatig opdagen. Voor dit “ordinair versuym” ontzegde de kerkenraad haar het gebruik van het avondmaal sinds 26 december 1663. In het jaar 1664 werd “in de visite” nagetrokken of dit echtpaar verbetering toonde. Dat was een tijd lang niet het geval, constateerde de raad. In oktober 1664 kwam haar weerwoord. Ze klaagde over “de handeling van de E. kerkenraet”, zo noteerden de broeders zelf. Het vervolgrapport meldde dat ze te weinig kennis had. Daarom kon ze niet aan het sacrament deel nemen “met vermaning dat sij sich in de gronden der Christelijcke leere” zou laten onderwijzen door dominee Du Bois, “soo gansch onwetend” was ze. In april 1665 had ze de achterstand ingelopen. Op haar verzoek werd ze weer toegelaten.

2: Huybrecht Adriaen Josse

Huybrecht Adriaen, gedoopt 22 februari 1654 als zoon van *Adriaen Pieter en Geertgen Arijsen Nijssen*, en zijn gezin werden als dat van vader Pieter jr. voor onze familiegeschiedenis van vitaal belang. Zeker deze generatie Josse kwam in Axel in aanzien. Dat leiden we af uit de praktijk van de kinderdoop. Bij die plechtigheden vroeg Huybrecht soms voorname burgers als getuigen.

Hij huwde eind april 1681 **Neeltje Arysz. Coymans**, soms Loeijmans in de registers. Hun ondertrouw vond 12 april 1681 plaats. Zij kwam uit Oost-Duyveland=Bruinisse. Hun huwelijk werd, denk ik, bevestigd door dominee Petrus du Bois die in juli 1681 Axel verruilde voor Aardenburg. Uit de in archieven bewaarde gegevens is op te maken dat zij minstens drie kinderen kregen:

Geertruyt, gedoopt 22 oktober 1684
Ary Adriaen, gedoopt 29 september 1686
Adriaen Adriaen, gedoopt 5 maart 1690

29 september 1686 stonden zij dus voor de tweede keer bij het Axeler doopvont. Dominee Abraham Ratel doopte zoontje **Arij Adriaen Joossen**. Het zal echt het tweede kind zijn geweest. Want **Arij** werd naar haar vader vernoemd. Zo kwam de naam *Arij in de familie!* Bij de doop waren er voorname getuigen: schepen Adriaen Corenbijter en burgemeester Cornelis Schaepmeester. Of er meer kinderen volgden, is onzeker, wel zeer waarschijnlijk.

Huybrecht Adriaen woonde met Neeltje Coymans in een huis in de Noordpolder met een flink erf eromheen: 7 gemeten en 292 roeden land eromheen. Dat erfden de beide zoons in maart 1719. Hun ouders zijn dan dus overleden. Dat begrijpen we uit de verkoopakte die de notaris uitschreef. De jongste, *Adriaen Adriaen* verkocht toen zijn aandeel: de helft van het huis met het land, aan zijn oudste broer Ary Adriaen. Daardoor kreeg Ary Adriaen het gehele ouderlijk huis in eigendom. Hij zal er zijn intrek hebben genomen.

Eerst brengen we de jongere *Adriaen Adriaensz Joosse* zoveel mogelijk verder in beeld. Dan volgen we oudste zoon **Arij**.

Zoals velen huwde *Adriaen Adriaen* twee keer. Zijn eerste vrouw was blijkens een weesakte uit 1680 Janneke Verbrugge die 25 mei 1680 overleed. Zij liet twee kinderen achter: Adriaen, geboren 4 januari 1673 en Françoise, geboren in 1674. Nauwelijks een maand later, 5 juni 1680 huwde vader Adriaen Mettie Bastiaense van Rijnestijn of Reinestein. Waarschijnlijk liep hun leven niet al te vlot. Althans in het begin.

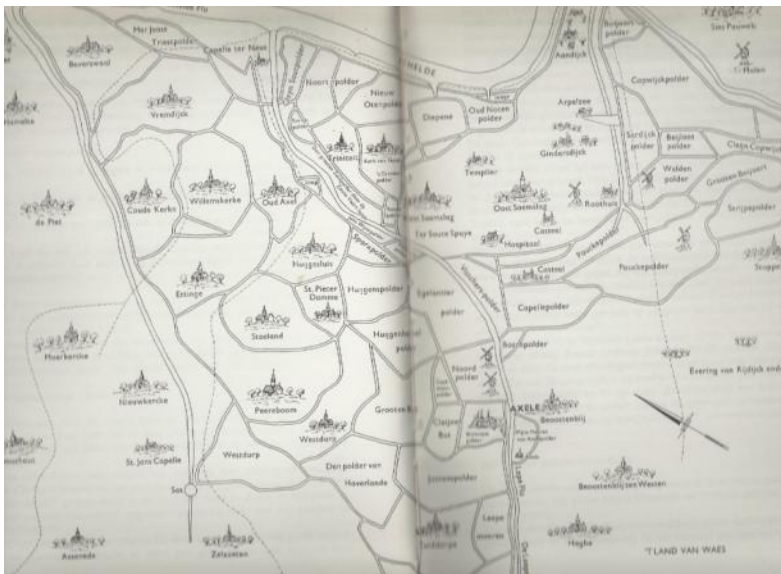
De kerkenraad trof maatregelen: 29 juni 1684 werd het echtpaar afgehouden van het avondmaal. Dat duurde gelukkig niet te lang. Een half jaar later, 4 januari 1685 was het voorbij. Hij heeft met haar nog een heel leven gehad. *Adriaen* stierf in 1732 te Axel.

Terug naar zijn moeder: **Neeltje Coymans**. Hoe kwam een meisje, een jonge dochter uit Duyveland, zowaar in Axel terecht? Ik vermoed dat ze er werk vond. Diverse vaarroutes waren er tussen de eilanden! En Oost-Duyveland (=Bruinisse) lag ook aan zee! Scharnier voor verbindingen was geregeld pontveer van Axel naar Middelburg en Dordrecht: belangrijke knooppunten voor verder bruisend internationaal verkeer. Ik doe een kleine greep uit contacten die er lagen.

Voorname heren uit de Zierikzeese vroedschap, Nicolaas Cauwe, Daniël Stoutenburg en

Cornelis Mulocq werden bedijkers van de Groote en Kleine Buthpolder. De Middelburgse Jacob en Johan Boreel, resp. burgemeester en pensionaris hadden "ertijts lant, nu schorre, blecque ende watere liggende in de hevinghe van beoostenblij benoorden" gekocht. Ook Jacob en Willem Cats investeerden in Vlaamse polders. De naam Goesepolder verradt dat heren in Zuid-Beveland geïnteresseerd waren in Vlaanderen.

Via Middelburg en Vlissingen waren er immers directe lijnen met Londen, Duitsland, Oostende, de Vlaamse en Franse kust. Denk aan

predikanten als Gaspar van der Heide die uit Duitsland naar Axel ging. Behalve Enoch Sterthemius die naar Brazilië trok, werkte Bernard van Laren in zijn Axelse jaren van 1633 tot 1657 als predikant voor zeelieden op tochten van de Groenlandse vaart.

Kortom, de bevolking van het gebied van Axel en Hulst was bepaald niet beperkt tot eigen regio. Men kon gemakkelijk contacten opbouwen met andere eilandbewoners. Dat zal straks nog blijken. Nu verder onze derde generatie in Axel.

3: Arij Adriaense Joosse

Vermoedelijk zal hij in 1714 getrouwd zijn met **Adriana Samans of Zaman**, jonge dochter uit Axel. We gissen naar de datum: zoon **Gillis Adriaen Joosen** werd zondag 27 januari 1715 te Axel geboren. Boven bleek dat vader Arij in 1686 zijn leven begon. Het kan dus heel goed zijn dat hij eerder huwde, zeg op 25-jarige leeftijd. Dan kom je op 1710 of 1711. Misschien was dat wel zo. Want hun voor ons bekende zoon werd niet naar hem, Arij, vernoemd, maar droeg de naam Gillis.

Deze naam stamt uit de Samans familie: vader en broer van Adriana heetten *Gillis Zaman*. Dat vertellen ons twee weesakten. Allereerst moest Gillis Zaman 13 december 1704 zorgen voor de kinderen van zijn overleden schoonzus Neeltje 't Seijs. Voorts stierf zijn zus Susanna Zamans. Daarom werd Gillis Samans 18 juni 1712 voogd ook voor haar kinderen. Hij moest erop toezien dat haar erfenis, de opbrengst van het huis bij de oude brug aan de Markt, eerlijk werd verdeeld. *Gillis* overleed zelf kort daarop, 3 februari 1720. Toen stelde zijn schoonzoon *Arij Adriaense Joosse* zich garant voor de kinderen van Susanna.

In die tijd onderging de sociale situatie bij de Joosses verandering. *Arij* deelde niet in de voorname kring waarin de voorouders *Adriaen Pieter en Huybrecht Adriaen* zich hadden bewogen. Dat begrijpen we aan het eind van zijn leven.

Arij Adriaen overleefde namelijk zijn vrouw Adriana. Zij stierf 1 juni 1736. Notaris Willem Cunes maakte de akte op. Hij schreef dat *Arij Adriaen Joosse* samen met zoon *Gillis Adriaen* na het overlijden van Adriana een inventaris had gemaakt van de inboedel. De notaris noteerde ook dat vader Arij voogd werd van zijn minderjarig zoontje *Adriaen Adriaen Joosen*. Een staat van baten en lasten leverden vader en zoon eveneens bij Cunes in. Het bewijst dat dit gezinnetje, drie personen, geen rijk leven had. Alle huisraad bij elkaar: kasten, stoelen, banken "en wat verder Rommelinge", werd getaxeerd op de som van 3 pond vlaams. Ze hadden ook een koe die 5 pond waard was. Hun bezit bestond dus uit 8 pond. Daartegenover stonden wat schulden: 3 pond voor huishuur, ruim 3 pond aan Abraham de Rijke die de koe had geleverd, voor meer kleinigheden en "een dootkist en dootkleet". Totaal bedroeg hun schuld ruim 11 pond.

Vader *Arij Adriaen* zal misschien geen vast werk hebben gevonden. In 1723 trok hij met zijn gezinnetje naar "Neusen", om in 1727 weer naar Axel terug te keren waar hij in die jaren kerkelijk werd uit- en ingeschreven op basis van zijn attestatie.

Kortom, ***Arij Adriaensz Joosse*** was geen huiseigenaar en leidde een moeizaam leven. Zocht *Gillis Adriaen*, oudste van beide zonen daarom zijn geluk elders? De kerkeraad noteerde 11 februari 1737 in de boeken: "obiit Arij Adriaen Joosse". Hij is dus 51 jaar geworden. Met ***Gillis Adriaense Joosse*** eindigde het leven van onze stamvaders in Axel. Hij trok de Westerschelde over. Over hem gaat het vervolg: *Joosses uit Axel*. Het geeft reden om nog even terug te kijken naar wat hij achterliet in Hulst en Axel in die dagen.

Terug naar Hulst of waarheen?

De uitgewekenen uit Hulst keerden veelal niet terug, constateerden we aan het begin. Was daar geen reden voor? De omstandigheden in de Vlaamse stad waren totaal veranderd na 1645. Ook kerkelijk hadden onze voorvaders het leven in Hulst kunnen oppakken. Laten we daar eens even naar kijken: hoe ging het in Axel en Hulst toe? Wat was het kerkelijke klimaat van Axel en Axelambacht waarin onze derde en vierde generatie opgroeiden. En hoe lag dat in deze nieuwe tijd in Hulst? Of waren onze voorouders te honkvast, te verknocht aan Axel?

Kerkelijk Axel

Bewust lieten de Joosses hun kinderen dopen in de gereformeerde kerk. Als kerkleden hebben ze anderen in geen enkel opzicht door hun levensgedrag aanstoot gegeven. Althans, hun

namen treffen we amper bij degenen die in Axel werden vermaand en onder tucht geplaatst, afgedacht van Elisabeth in 1663-1665 en Adriaen Pieter Joosse met zijn tweede vrouw Metje van Reinestein in 1684. En vergeet niet: de weesakten spraken van een gelovige inzet voor een eerlijke opvoeding en van goed voorgedrag.

Juist in deze jaren werd er kerkelijk een scherp beleid gevoerd. Er werd fors gewaarschuwd tegen de 'Vlaamse levenswijze'. Strenge zeden werden doorgevoerd naar calvinistische normen. Lidmaten en bevolking werden de maat genomen. De kerkenraad was niet bang kerkleden onder censuur te plaatsen, zoals we zagen. Vooral zondagsontheiliging en dronkenschap werden vaak besproken.

De kerkenraad signaleerde een probleem in het tappen van bier door Willem Claeysen en Jan van de Putte. Hij (ook de gewone man of vrouw?) ergerde zich eraan dat dit tijdens en tussen de godsdienstoefeningen door gebeurde. Ook het schieten van de schutters in het Schuttershof raakte in opspraak. De predikanten drongen er bij de magistraat op aan zulke sabbatsschendingen te verbieden. Zij constateerden daarna in predicaties tot hun genoegen dat dit 'door 's Heeren genadige zegen' enige tijd effect had. Maar toch, aan het (Vlaamse?) vloeken en zweren werd te weinig door de burgemeesters gedaan, zeiden ze.

Overigens, behalve op kerkelijke zuiverheid werd er streng gelet op de publieke reiniging. Te vaak, zo constateerde de schout, werden dode dieren en ander afval in sloten gedumpt. Wegen werden onbegaanbaar door weggeworpen en wegtrokkende beesten. Deze kwamen in grachten en sloten terecht. Een straatschoonmaker werd aangesteld: Claeis Joossen in 1660. Hij deed zijn werk niet goed, ook al verdiende hij met zijn reinigingswerk elk jaar (een schamel loontje van) 5 Vlaamse pond!

We vragen ons af of Claeis een zoon was van schipper Nicolaes Joossen, burger van Axel en wonend te Vlissingen. Op 20 maart 1656 verkocht hij, gehuwd met Neeltien Adriaensen te Axel, zijn huis aan de Rechtestraat dat hij als onderpand had gebruikt voor zijn schulden. Hij verkocht het aan Paulus Vergaen die daarmee als predikant te Ritthem wat neveninkomsten kon genereren. Neeltien kon er blijven wonen. Was straatveger Claeis Joosse haar zoon?

De magistraat verordende in 1661 dat Claeis het vuil voortaan niet met paard en wagen mocht "verzamelen". Het had straten onbegaanbaar gemaakt. Hij mocht alleen met zijn "carre", handkar, mest ophalen en naar de kaai brengen voor verder transport. De maatregel bracht te weinig verbetering zodat hij werd ontslagen. De burgers hadden ook boter op het hoofd, daar zij hun afval maar al te vaak bij de Waterpoort weg wierpen in plaats van hun 'asse en vuiligheid' bij de 'asschepael' te deponeren.

Uiteraard vroeg het strenge gereformeerd leefklimaat agressief optreden tegen 'paepen' en hun ceremoniën. Vooral in Zuiddorpe en op Overslag lieten rooms-katholieken zich in het Axelambacht gelden. Diverse burgers stuurden hun kinderen naar de 'paepsche schole'. Mogelijk woonden daar familieleden van De Vriendt, kennissen van de Joosses. De Axelse predikanten hanteerden een sterk antirooms beleid. Dat gold niet slechts de werkperiode van één predikant; zij continueerden dat veel achtereenvolgende jaren.

Het zou me niet verbazen dat langdurig volgehouden streng calvinistisch beleid voor burgers in Axel en omgeving tot gevolg had dat het meer dan Hulst zijn protestantse karakter wist te behouden, al steunde de magistraat niet altijd volmondig of consequent de predikanten.

De twee predikanten gingen in Axel elk jaar de huizen rond om heel de bevolking waar nodig tot de orde te roepen. Hun rapporten klonken bemoedigend voor de geloofsgemeenschap. De predikanten bleken tevreden.

Vandaar mijn conclusie: onze voorouders hielden zich kerkelijk rustig en volgden het koor van de kerkgangers. Bovendien veronderstel ik op grond van dit leefklimaat dat ook onze derde en vierde generatie Joosses behalve door de oorlogssfeer in Axel gevormd zijn door de calvinistische confrontatie cultuur. Was het in Hulst anders, misschien beter om er te wonen?

Kerkelijk Hulst

Vlak voor het eind van de tachtigjarige oorlog hernam Frederik Hendrik deze Spaanse stad. Was dat niet vóór 1648 gebeurd dan zou Hulst en omgeving, inclusief de Hedwigepolder en het land van Waes, geen Nederlands gebied zijn! De slag kostte een Oranje (opnieuw) het leven: Hendrik Casimir I van Nassau-Dietz kwam om. Hendrik van Nassau-Siegen werd gouverneur en kwam in het gouverneurshuis wonen, nu: Markt nummer 24, te Hulst.

Werd de reformatie door hem van boven af aan de gewone mensen opgelegd? Dat kun je tijdens rondleidingen in Hulst gidsen horen beweren als zij vertellen over de merkwaardige gebeurtenissen in en rond de prachtige basiliek!

Inderdaad, de reformatie werd ingevoerd. En ja, de gereformeerde kerk werd de publieke en bevoorrechte kerk die getalsmatig relatief klein bleef. Zij bestond vooral uit bestuurders die namens de Generale Staten en de stadhouder hun intrek namen in mooie, ruime huizen achter de nog aanwezige wallen en poorten.

Toch klopt het beeld van een opgedrongen reformatie niet. Al heel vroeg in 1533, schreven we eerder anderen na, offerden gewone mensen goed en bloed op voor een vrije uitoefening van een niet-roomse religie. Zij mogen vandaag in Hulst wel meer in herinnering worden geroepen als martelaren; levend werden ze verbrand op de marktplaats dankzij Rome.

De basiliek werd sinds 1645 dus een gereformeerde tempel. De zondagse bezetting was heel wat kariger dan in Axel. Rooms-katholieken kregen geen ruimte meer voor misbediening en processies. Ze moesten helaas zelfs poortergeld betalen om op zondag de poort uit te gaan voor misvieringen buiten de stad. Dan ging men naar Clinge. Geen wonder dat dit kwaad bloed zette. De tegenstellingen werden zo onnodig op scherp gezet. Dat paste wel in de heftige sfeer van de 16^e en 17^e eeuw, overigens. Bovendien werden deze burgers in hun buidel geraakt. Economisch wakkerde dat anti-gevoelens alleen maar aan.

Pas later kregen rooms-katholieken een beetje ruimte in de basiliek terug. Dat hadden ze aan Napoleon te danken. Hij beval simultaan gebruik van dit kerkgebouw. Aan protestanten werd

het schip toebedeeld, de roomsen moesten volstaan met het koor. Geen wonder dat de toren het inwendige van het kerkgebouw verdeelde: het schip aan de ene kant met het prachtige orgel en het koor aan de andere kant.

En let wel: protestanten bleven voorrang houden voor de kerktijden. De koster mocht de klok hoog in de toren pas voor de roomsen luiden, ongeveer elf uur, wanneer hij zeker wist dat de gereformeerden klaar waren. De koster was geen protestant. Hoe moest hij dan weten wanneer de gereformeerde dienst was afgelopen? Hij was niet van plan die kerkdiensten bij te wonen, laat staan deze geheel uit te zitten!

De magistraat van Hulst wist raad! Zij lieten in de toren een raam aanbrengen dat uitzag op het schip. Zo kon de koster vanachter het raam zien of de eerste kerkdienst was geëindigd. Dan kon hij zonder aanstoot de klok voor de misdienst luiden. Uniek is dit raam dat binnen het inwendige van de kerk gericht is op het schip. Het heeft lange tijd zijn dienst bewezen. Want het simultaan gebruik eindigde pas in 1930!

Klederdracht?

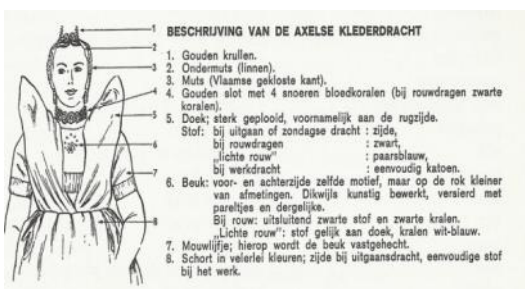
In het begin sprak ik over de relatie van Axel met andere gebieden. Walcheren sprong er wat dat betreft uit. Door ontvolking van het Noord-Vlaamse land en het vertrek van roomsen grepen veel inwoners van Walcheren hun kans. Velen emigreerden er heen om zich van boerderijen, huizen en erven en landerijen te verzekeren of schorren te bedijken. Zij streken vooral in Axel en omgeving neer. Overigens ging het ook in omgekeerde richting. *Gillis Adriaan Joossen* trok naar Kleverskerke. In ons derde verhaal volgen we hem daarheen.

De Walcherse invloed zien we nog altijd in de klederdracht terug, zowel bij de man als bij de vrouw. De Axelse dracht lijkt als twee druppels water op die van Walcheren, niet op die van de Bevelanden of van Schouwen en Duiveland. Vergeleken met de Walcherse dracht werd in Axel slechts de omslagdoek van vrouwen veranderd. Bij beide schouders werd deze hoog opgestoken.

En de strenge predikant Jean de Labadie kreeg invloed op de vrouwenkleding. Hij schreef vrouwen voor geen blote armen te tonen. Dat kende hij van Walcherse vrouwen. Zijn volgelingen maakten zich op Walcheren in Axel en Axelambacht bekend door de zwarte armstukken waarmee zij beide armen verhulden. De armstukken sloten als losse delen aan op de schouderstukken. In

hun openbare optreden maakten zij zodoende hun strenge geloofsuitingen zichtbaar. Uiteraard droegen ze wijde en lange rokken. Maar dat was niemand vreemd. De klederdracht werd vooral eind zeventiende eeuw doorgevoerd en werd gaandeweg algemener in de loop van de achttiende eeuw.

Kortom, onze familie had terug kunnen gaan naar de oude stad. Dat deden ze niet. Waren ze nu een soort

honkvaste eilandbewoners geworden?

Dat gold de bevolking in het algemeen zeker niet. Wie in- en uitgaande attestaties natrekt in kerkenraadsnotulen van verschillende dorpen kan waarnemen dat er veel bewegingen waren in de dorpen. Men was mobiel genoeg. Dat werd mogelijk door de vele, goede vaarverbindingen.

Dat ervoeren onze voorvaders. Ze konden terug naar Hulst. Sommigen raakten vergroeid met Axel en Axelambacht. Begrijpelijk dat ze zich er daarom nestelden. Tegelijk geldt dat enkelen juist niet bleven, maar de Westerschelde overstaken. Wie dat deed en waarom? Dat trekken we na in ons volgende verhaal. Dan begrijpen we waarom onze familie op Walcheren terecht kwam en zich daar prettig voelde. Want daar borduurden familieleden aan hun toekomst die wij vandaag delen!

Wat leert ons hun levensverhaal tot dusver? Je kunt zeggen dat ze zich ontegenzeggelijk in Axel als taaie mensen hebben laten kennen. En dat ze zich bij het ‘gewone volk’ en in een proces van reformatie thuis voelden. Dat werd hen niet door overheid of Oranjes opgelegd. Ze omarmden naar eer en geweten een reformatorische levenshouding en discipline. Tegelijk kenmerkten zij zich door behoedzaamheid en ordelijkheid. En misschien is het ook een kenmerk dat Joosses zich in het bijzonder op toekomstige generaties richt(t)en?

Dat de eerste drie generaties niet tot de ‘onderklasse’ van de samenleving behoorden blijkt uit hun operaties op de huizenmarkt van Axel. Bovendien schurkten ze aan tegen vooraanstaande

lieden. Ze aarzelden niet voor hun leven van geloof, huwelijk en werk grenzen te overbruggen en het water over te steken.

Anders gezegd, een bezoek aan Axel en Hulst is zeer aanraden om er ons verleden op te snuiven.

Afgesloten 18 september 2014; vernieuwd in maart 2016.

Leendert J. Joosse